

Univerzita Palackého v Olomouci

UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA

Philologica 2020

UCRAINICA IX

**SOUČASNÁ UKRAJINISTIKA
PROBLÉMY JAZYKA, LITERATURY A KULTURY**

Sborník příspěvků

Univerzita Palackého v Olomouci

OLOMOUC 2020

Recenzenti:

Prof. Ludmila Stěpanova, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)

Prof. Oleh Tyshchenko, DrSc. (Lvivskyj deržavnyj universytet bezpeky žytědijalnosti)

Redakční rada:

Prof. Alla Arkhanhelska, DrSc. - předsedkyně

Prof. Anatolij Zahnitko, DrSc. čl. kor. NAVU

Prof. Ludmila Stěpanova, CSc.

Doc. Halyna Siuta, DrSc.

Prof. Nadiia Balandina., DrSc.

Prof. Oleh Tyshchenko, DrSc.

Prof. Olena Levchenko, DrSc.

Doc. Liudmyla Tarnashynska, DrSc.

Doc. Oksana Taran, CSc.

Mgr. Uljana Cholodová, Ph.D.

Mgr. Radana Merzová, Ph.D.

Sborník vznikl za spolupráce se zahraničními partnery Univerzity Palackého, kterými jsou:

Institut pro ukrajinský jazyk Národní Akademie věd Ukrajiny

Institut pro ukrajinskou literaturu Tarase Ševčenka Národní akademie věd Ukrajiny a
Národní univerzita Lvovská Polytechnika

Za obsah, jazykovou a stylistickou správnost odpovídají autoři příspěvků.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

Editor © Alla Arkhanhelska, Radana Merzová, Oxana Taran, 2020

Univerzita Palackého v Olomouci, 2020

ISBN 978-80-244-5744-4 (print)

ISBN 978-80-244-5745-1 (CD)

ISSN 0231-634X

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	11
ПРОБЛЕМИ СИНХРОНІЙНОЇ ТА ДІАХРОНІЙНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	13
Барань Єлизавета ШТВАН УДВАРІ — ЛЕКСИКОГРАФ, ДОСЛІДНИК УКРАЇНСЬКО- УГОРСЬКИХ, РУСИНСЬКО-УГОРСЬКИХ МІЖМОВНИХ КОНТАКТІВ	15
Бігдай Марія ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА ДІЄСЛІВ ВІДНОШЕННЯ.....	23
Борисов Володимир ОСОБЛИВОСТІ ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У ТЕРМІНО- СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ	29
Брус Марія ДІАХРОННИЙ І СИНХРОННИЙ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	33
Вознюк Юлія СПОСОБИ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ.....	40
Газдаг Вільмош СЕМАНТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ у ЗАКАРПАТСЬКИХ УГОРСЬКИХ ГОВОРАХ	44
Гірняк Світлана ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ХСІХ ТОМУ «ЗАПИСОК НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА»..	53
Загородня Ольга УКРАЇНСЬКА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА В АСОЦІАТИВНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТІ ЯК ІЛЮСТРАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	61
Йодловська Аліна ПЕРЦЕПТИВНИЙ МОДУС «СМАК» ТА ЙОГО ВЕРБАЛІЗАЦІЯ У СТРУКТУРІ СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЙ (ЗА СЛОВНИКАМИ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)	69
Казимиrowa Ірина КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ У ДІАХРОНІЙНОМУ АСПЕКТІ.....	74
Кузь Галина БІБЛІЙНА ФРАЗЕОЛОГІЯ З АНТРОПОНІМНИМИ КОМПОНЕНТАМИ (УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ).....	81

Кульчицький Ігор ФОРМАЛІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ТЕКСТУ ПРИ ВИКОРИСТАННІ КОРПУСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	86
Ліхнякевич Ігор ЛІНГВОСТАТИСТИЧНИЙ ПРОФІЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Е. М. РЕМАРКА «ТРИУМФАЛЬНА АРКА»	93
Невська Юлія МАНІФЕСТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ЕВІДЕНЦІЙНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРІЇ М. КУЛІША	99
Процик Ірина «ГРАВ Я ТОДІ З «ЛЕНЬОМ» СКОЦЕНЕМ І «ЛЬОЛЬОМ» МІКЛЬОШЕМ В НАПАДІ»: ПРИЗВИСЬКА УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛІСТІВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	104
Редько Євген "ДВІ СЛОВІ" ПРО ГЕНЕЗУ УКРАЇНСЬКИХ АРГО	111
Романюк Юлія ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДІЄСЛІВ- ЖАРГОНІЗМІВ У ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ	116
Суховій Оксана ГРАФІКО-ОРФОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РУКОПИСНОЇ ЗБІРКИ «КАЗАНЬ» ВАРЛААМА ЯСИНСЬКОГО	121
Таран Оксана ОДИНИЦІ УКРАЇНСЬКОГО ЗАГАЛЬНОГО СЛЕНГУ З ПОГЛЯДУ ПОХОДЖЕННЯ	126
Царалунга Інна КОНСОНАНТИЗМ УКРАЇНСЬКОГО ДІЛОВОГО ПИСЬМЕНСТВА ХІV СТ. У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МОВНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ	133
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ І ДИСКУРСУ	141
Левченко Олена ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕГМЕНТІ ІНТЕРНЕТУ (ПОЛЬСЬКІ ІНТЕРТЕКСТЕМИ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕКСТАХ)	143
Мешков Володимир СТАБІЛІЗОВАНІ Й НЕОЛОГІЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ БЛОГОСФЕРІ	149

Наєнко Галина УКРАЇНСЬКІ ІНТЕРФЕРЕМИ В ПЕРЕКЛАДАХ СИМОНА ТОДОРСЬКОГО ...	154
Петренко Анастасія ІСТОРІЯ ЯК СФЕРА-ДЖЕРЕЛО ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМК.....	160
Сахарова Ольга МОВНІ ЗАСОБИ ГРИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДРАМАТУРГІЙ- НОМУ ДИСКУРСІ.....	166
Сивець Тетяна КОГНІТИВНА МАПА КИЄВОРУСЬКОГО ТЕКСТУ «СЛОВО О ПЛЬКУ ИГОРЕВЬ...».....	171
Сюта Богдан ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ЯК ЧИННИКИ МОДЕЛЮВАННЯ ЗМІСТІВ У МУЗИЧНОМУ МОВЛЕННІ ОСТАННЬОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ.....	177
Сюта Галина ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ «КУЛЬТУРИ ДИТИНСТВА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ПРАКТИЦІ.....	186
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ і ЛІНГВОПОЕТИКИ.....	195
Гоцинець Ірина ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ПОВІСТІ А. МИХАЙЛЕНКА «ЗАПАХ ПОЛИНУ»	197
Дядченко Ганна ОБРАЗНА ПАРАДИГМА <i>КОХАННЯ</i> У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	204
Єрмоленко Світлана ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ДИНАМІКА МОВНО-ЕСТЕТИЧНОГО ЗНАКА <i>ВІТЕР</i>	211
Кравець Лариса МЕТАФОРИ СЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ СТ.....	221
Палаш Альона МОВНА ЕСТЕТИКА ОБРАЗУ «ЖІНКА» У МОВОТВОРЧОСТІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО	226
Самойлова Ірина АВТОРСЬКЕ СЛОВО В СЛОВНИКУ МОВИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ Й У ТЛУМАЧНОМУ ЗАГАЛЬНОМОВНОМУ СЛОВНИКУ.....	233

Сенькович Ольга МЕТАФОРИЗАЦІЯ НЕБА В ПОЕЗІЇ Б.-І. АНТОНІЧА	240
Ткаченко Олена АРХЕТИП БРАТОВБИВСТВА В МІФІ ПРО ЗАСНУВАННЯ РИМА: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ	246
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА Й ЖУРНАЛІСТИКИ 255	
Амір Адріана МІТОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ЗАСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙНОСТІ В РОМАНІ «ЧОРНИЙ ВОРОН» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА	257
Гладун Дарина ВСТУП ДО ТЕОРІЇ ПОЕТИЧНОГО ПЕРФОРМАНСУ В УКРАЇНІ. ІСТОРІЯ ТЕОРІЇ ПЕРФОРМАНСУ	262
Кондратьєва Світлана СТАНОВЛЕННЯ ЗАДУМУ ТА СТРУКТУРИ П'ЄСИ ЮРІЯ ЯНОВСЬКОГО «ЗАВОЙОВНИКИ»	267
Кордонець Олександр ВІДТВОРЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПСИХОЛОГІЇ В ОПОВІДАННЯХ «ПИРОГИ З ЧЕРНИЦЯМИ» І. ФРАНКА ТА «ЖИДІВСЬКА ДИТИНА» Н. КОБРИНСЬКОЇ	271
Лях Тетяна ЛЮДИНА І СВІТ В НОВЕЛІСТИЦІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: ОНТОЛОГІЧНИЙ МОДУС ХУДОЖНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ АВТОРА	277
Чонка Тетяна АНТРОПОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ФАНТАСТИЧНОЇ ПРОЗИ ВОЛОДИМИРА ЛИСА.....	283
ПРОБЛЕМИ ЛІНГВОДИДАКТИКИ ТА ФІЛОСОФІЇ КУЛЬТУРИ	
Березюк Юлія РЕАЛІЗАЦІЯ ДИДАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	293
Вайдич Тетяна ЕТНОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СПАДЩИНІ ІВАНА ПАНЬКЕВИЧА	299
Валенкевич Ольга НАУКОВІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ ДИТЯЧИХ ОСВІТНІХ МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ.....	303

Марченков Сергій ОСНОВНІ ПІДХОДИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	311
Тимченко Марина, Березюк Олена ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ	316
Шевцова Лариса ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ	319

СЕМАНТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ЗАКАРПАТСЬКИХ УГОРСЬКИХ ГОВОРАХ

Газдаг Вільмош

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
gazdagvilmos@gmail.com

З політичних причин та через брак інституційного фону дослідження говорів на закордонних територіях, відповідно і закарпатських угорських говорів, розпочалися доволі пізно [Csernicskó 1998: 19–20]. Попри те, що за останні десятиліття місцевим та угорським мовознавцям вдалося досягнути значних результатів у цій галузі, на сьогодні в сфері використання варіантів мови та в галузі діалектології все ще є численні явища, про які мало знаємо. Сюди можна віднести проведення картографічних досліджень, що стосуються використання запозичених слів. До цього часу такого роду дослідження ще не проводилися на Закарпатті. Кандидатська дисертація Іштвана Ковтюка 1974 року, що з'явилася у друці у 2007 році, – єдина наукова праця, яка монографічно намагається дослідити українські запозичені слова певної місцевості, а саме ужанської говірки угорської мови, однак подані у монографії словесні дані не були картографовані.

Закарпатські угорські говори ще до набуття чинності Тріанонського мирного договору слугували кордонами угорської мовної території, де проживали кілька народів та перебували у повсякденних зв'язках. Ці народи мали вплив один на одного як на культурному, так і мовному рівні. Відтак, двомовність на Закарпатті стала поширеним явищем. Водночас до першої половини ХХ століття білінгвізм був характерним не для місцевих угорців, а для жителів інших національностей [Lizanec 1970: 89; Csernicskó 1995: 129–130]. Однак, як наслідок Тріанонського мирного договору, у новій національній державі представники угорської національності стали національною меншиною [Ablonczy 2010: 12], разом із цим мова, якою послуговувалися на прикордонній угорській мовній території, стала говіркою, тобто з погляду Угорщини арена інтенсивних угорських мовних зв'язків опинилася за межами країни [Zoltán 2005: 25]. Угорська мова, втративши на місцевому рівні свій колишній статус, стала другорядною мовою стосовно державної мови, що, попри втрати престижності, призвело до значного посилення впливу другорядної мови, а також до того, що місцеві варіанти угорської мови відокремилися від корінних [Lanstyák 1997: 6]. Водночас на більшості територій закордонна, так звана корінна угорська спільнота на регіональному рівні вважалася національною більшістю, тож, на деяких територіях Закарпаття теж діяв такий розподіл [Kiss 2002: 183]. Саме цьому і завдячується, що закордонним угорським меншинам вдалося зберегти домінантність рідної мови навіть тоді, коли «процеси, що відбуваються у середовищі меншин, зростаюча частка змішаних сімей, суспільний престиж рідної мови, перепони у її використанні на правовому та комунікативному рівнях день у день знижують коло використання рідної мови» [Szarka 2004: 118].

У випадку угорців Закарпаття йдеться про корінну та впроваджену двомовність нацменшини. Громада стала нацменшиною не внаслідок зміни території, а з політичних причин, її члени з державною мовою зустрічаються вперше лише в школі [Beregszászi 2003: 41], а їх перша мова (угорська) має статус другорядної стосовно державної (української) мови [Csernicskó 1998a:198]. Крім цього, переважна більшість угорців Закарпаття вважає себе двомовним з домінантним використанням угорської мови, тобто у приватній сфері ця група

осіб послуговується майже виключно угорською мовою, а послуговування мовою на формальних аренах здійснюється згідно з державним регулюванням та рівнем володіння мовою.

Відповідно до ситуацій національних меншин угорці для ведення щоденної комунікації, окрім рідної, використовують й інші мови. Найчастіше вони вживають українську або ж російську мови [Csernicskó 2007: 14], елементи яких своєрідно вплинули на рідну – угорську мову, вплелися в її звукову систему, а окремі слова українського або ж російського походження увійшли в сферу комунікації угорською мовою так щільно, що вони вже незамітні для учасників мовлення. Ці слова інколи навіть витісняють з рідної (угорської мови) угорську лексику [детально див.: Csernicskó 2010].

Наявність в угорській мові східнослов'янських, перш за все українських запозичень, є загальноновизнаним фактом [Ковач 2009: 102], бо, як відомо, лексичні запозичення є одним із способів поповнення словникового складу будь-якої мови протягом усієї історії її існування [Смирнова 2010: 72].

Зміна значення: розширення та звуження значення. У більшості випадків запозичені слова зберігають лексичне значення мови-першоджерела, однак часто буває так, що при адаптації слова до системи мови-реципієнта, його значення може дещо змінитися [Lanstyák 2006: 38]. На думку Аттіли Бенев [Benő 2008: 147], «якщо лексичне запозичення в тому самому варіанті мови має одразу кілька значень, то можемо цілковито не сумніватися в тому, що маємо справу з адаптованим елементом, запозиченим словом». Тобто, досліджуючи, як змінилося значення запозиченого слова, можемо отримати чітку картину про проникнення певних слів та рівень їх запозичення до мови-реципієнта.

Давид Крістал [Crystal 1995: 411] зауважує, що слово змінює значення тоді, коли «під впливом обставин значення слова переноситься на інші речі». Існує чимало обставин, які спричиняють зміну значення. У виданні «Книга угорської мови» [A. Jászó 2007: 515] Шандор Кароль [Károly 1970], називає умови змін значення слова. Зміна значення відбувається за умови:

- коли слово у ширшому суспільному колі набуває ширшого значення;
- коли слово, яке має загальне значення, у кількісно незначній суспільній групі набуває спеціального значення;
- коли чуттєве ставлення до предметів змінюється;
- коли сам предмет зазнав змін;
- коли показник або знакова система трансформувалася, а також при зміні граматичного оточення показника;
- коли сфера вживання слова змінюється залежно від жанру.

Явище зміни значення запозичених слів має не гомогенний характер. Поділ слів на дві групи відбувається за напрямом руху семантичного поля конкретного слова. Отже, можемо говорити про категорію слів, у яких значення розширюється або звужується, які близькі до перенесення найменувань одного предмета на інший, що базується на явищі подібності, адже по суті їх значення коливаються на лінії понять, які відносяться до одного роду [Hadravics 1992: 150].

Проаналізуймо детальніше, що ж криється під двома згаданими вище мовознавчими термінами. На думку Пейтера Івана Горвата [Horváth 2015: 157], про розширення значення слова говоримо тоді, «коли мовний елемент без морфемних змін вказує на частину дійсності, яку раніше не позначав», тобто «у випадку розширення значення слова збільшується значеннєвий діапазон, тобто слово починає стосуватися ширшої групи предметів, дій тощо» [Pethő 2006: 76].

Розширення значення слів або набуття ними нової семантики – явище звичне, адже, як зауважує Шандор Кароль [Károly 1970: 218], «виражатися можемо безкінечно, при цьому мовний засіб має рамки, мовець та суспільство розпоряджається мовними засобами так, щоб, використовуючи менше знаків, виразити якнайбільше». Стосовно цього явища Аттіла Бенев підкреслює, що розширення значення слова трапляється рідше, ніж явище звуження [Benő

2008: 155]. Це пояснюється тим, що двомовні особи з домінантним використанням рідної мови більш схильні до розуміння запозичених слів відповідно до конкретної комунікативної ситуації та з урахуванням предметного оточення, ніж абстрагуватися від них, адже «вторинна та подальша семантика багатозначного слова розкривається з урахуванням первинного значення метонімічним та метафоричним шляхом для вираження більш складних явищ, термінів.

Гердер уважає, що з розвитком мислення лексичне багатство мов рухається в напрямку від конкретного до абстрактного, в той час, коли мови відрізняються як на граматичному, так і на лексичному рівні, тобто більш характерно, що мови отримують національний відтінок» [цит. за: Máté 1997: 44]. П. І. Горват [Horváth 2015: 100] звертає увагу й на те, що в явищі розширення значення слова також простежується своєрідне «мовне свавілля». На думку Кароля Міня [Minya 2003: 76], при вживанні того чи іншого слова у новому значенні, по суті, йдеться вже про нове слово, адже мовна одиниця визначається як єдність звукових варіантів та значень слова.

На противагу цьому, звуження значення слова відбувається тоді, коли «запозичена лексема у мові-реципієнті використовується у більш обмеженому спеціальному значенні, ніж у мові-першоджерелі» [Lanstyák 2006: 38], або, як зазначає Аттіла Бенев [Benő 2004: 91], «звуження значення позначає зміну поняттєво-логічної структури слова, внаслідок якої первинне значення лексеми, що позначає певне явище, переноситься на підпорядковане їй, звужене поняття». Водночас часто «коло співвіднесеності слова буде звужуватися внаслідок збагачення його семантики якимись специфічним знаком; а під цим знаком розуміється певний аспект позначуваного: наприклад, матеріал, з якого виготовлений позначуваний предмет, його призначення, форма» [там же, 142]. Саме тому також важливо відзначити, що «термін «звужування значення» позначає коло змін позначуваного поняття, але не вказує на те, між якими поняттєвими рівнями відбувається ця зміна» [Benő 2008: 148].

Предмет та діапазон дослідження. У процесі дослідження, що реалізувалося за підтримки Програми нових національних корифеїв, урахувавши чисельність населення, запропонували трьом віковим категоріям (людям віком 18–40 років; 41–60 років та за 61 рік) — разом 342 особам — заповнити анкету, у якій респонденти висловили своє ставлення до використання запозичених слів. Дослідження проводилося у формі анкетування згідно з традиціями угорської діалектології. Наша мета — дізнатися, як люди розуміють значення запозичених слів, зібрані під час попередньо проведених досліджень у сфері використання народної, професійної мови та мови ЗМІ, а також під час аналізу художньої літератури. Респонденти повинні були відповісти на запитання різного типу: дати визначення поняттю, розпізнати картинку, пояснити значення наведених слів-запозичень. Крім цього, в опитаних була можливість доповнити анкету тими словами, яких не було в анкеті, однак відомі й уживані респондентами, а також слов'янськими неологізмами, які укорінилися внаслідок воєнного конфлікту на сході України, та словами, які знову відроджуються. Крім запитань відкритої форми, анкета містила запитання на знання та послугоування запозиченими словами.

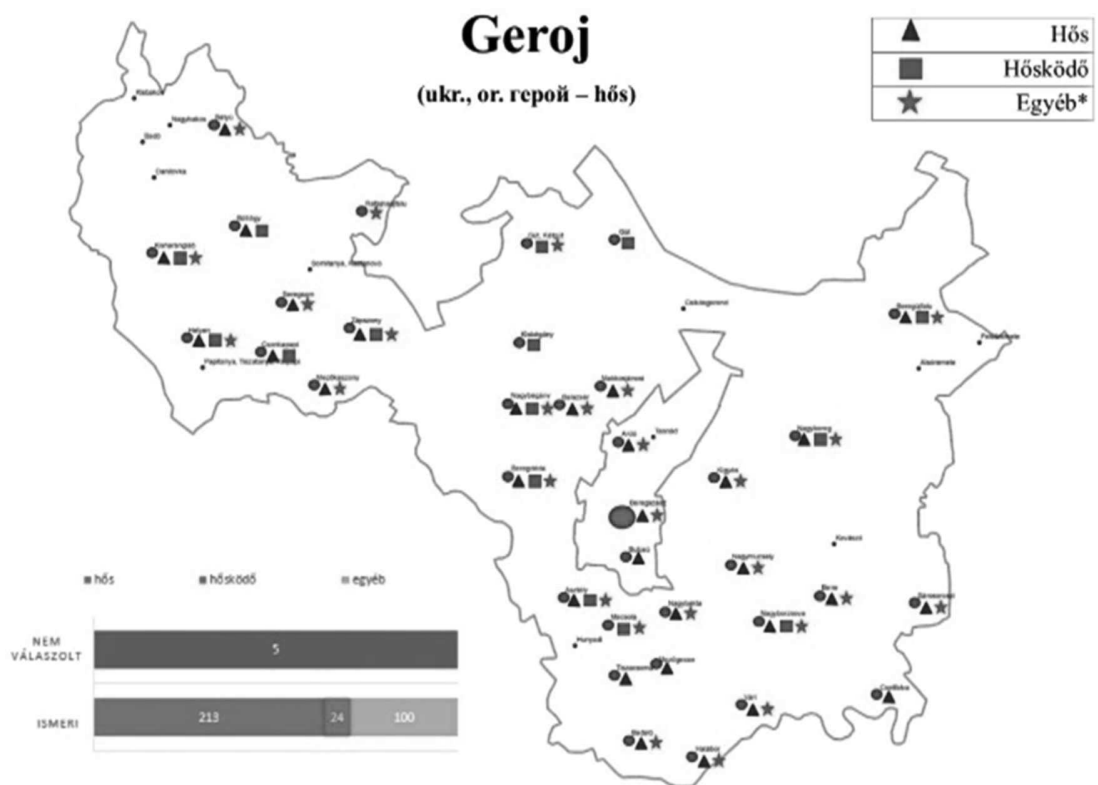
Випадки зміни значень укоріненних східнослов'янських слів-запозичень у закарпатських говорах угорської мови. Як ми вже зазначали, більшість лексичних елементів адаптується до системи мови-реципієнта, зберігаючи своє первинне значення, тобто значення, у якому воно вживається у мові-першоджерелі. Це характерно й для більшості укоріненних у закарпатських угорських говорах лексичних елементів. Однак є винятки.

Запозичене з російської мови слово *герой*³ в закарпатських говорах угорської мови отримало додатковий зневажливий значеннєвий відтінок. Первинне значення цього слова доповнилося новим: воно вживається для позначення гордовитої, пихатої людини-хвалька (див. схему 1).

---

³ Написання російського слова *герой* збігається з українським, однак в українській на початку слова вимовляється звук [г].

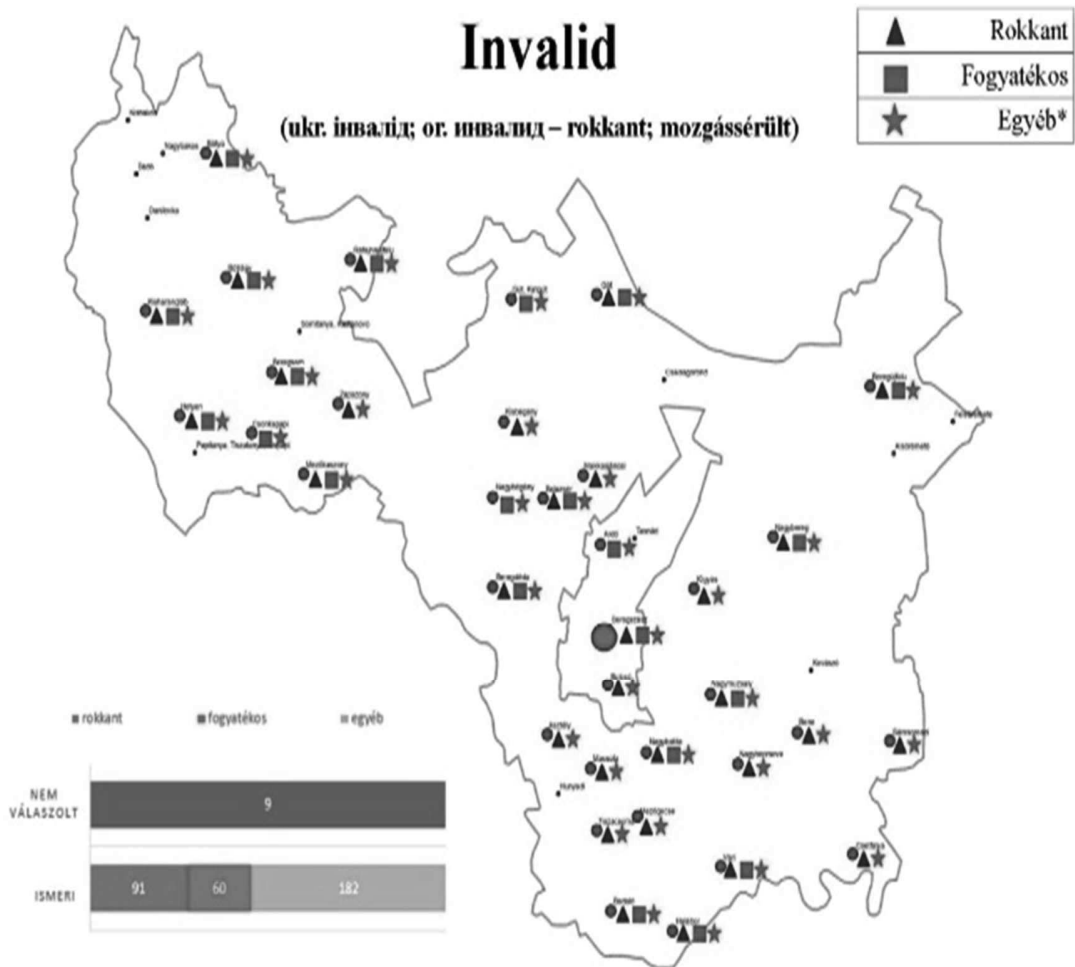
Схема 1. Зміна значення слова *geroj* в угорських населених пунктах Березівського району

* bátor, becépzelt, büszke, dícsékvő, főnök, gőgös, henegeő, kőrködő, menő, nagyfű, szájhős, profi, vagány stb.

У слові *інвалід*, яке має першочергове значення ‘фізичні вади людини’, відбулося двонаправлене розширення значення. З одного боку, воно позначає жебраків, у цієї групи осіб і справді є якісь фізичні вади. З другого боку, отримавши вторинне значення, це слово вживають для вульгарного позначення осіб, яким важко щось зрозуміти чи виконати (див. схему 2).

Схема 2. Зміна значення слова *invalid* в угорських населених пунктах Берегівського району

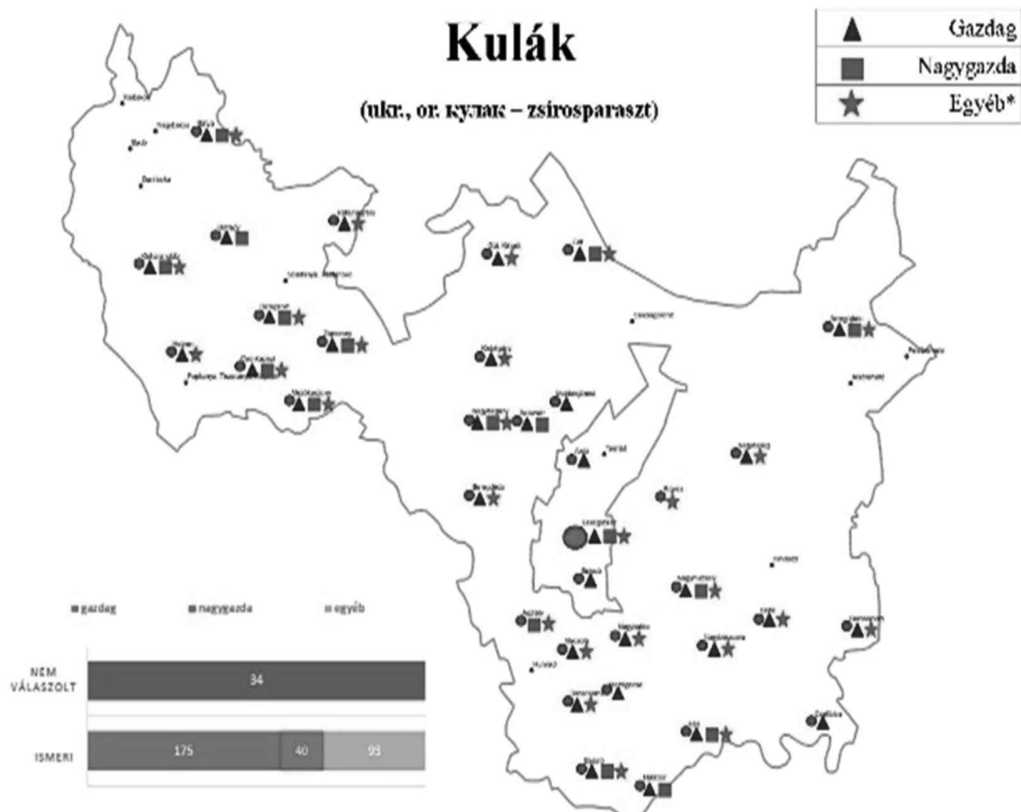
*beteg, bolond, gyógyos, hülye, koldus, mozgássérült, nyomorék, sérült, szerencsétlen, tehetetlen stb.

Назвімо ще кілька слів-запозичень, значення яких теж розширилося. Запозичене з української чи російської мови слово *підерас* у мові-першоджерелі має значення ‘чоловік нетрадиційної орієнтації’, однак у закарпатських говорах угорської мови це слово може позначати несимпатичну для кого-небудь особу або таку, що в якийсь спосіб нашкодила співбесіднику. Слово *принцеса* в закарпатських говорах, крім першочергового, має значення розпещеної, чванькуватої, гордовитої жінки. Тож, як бачимо, під час розширення значення, слова-запозичення отримали додаткове значення з негативним відтінком.

Отримані під час дослідження дані вказують на те, що звужування значення слова — явище, що трапляється рідше, однак і тут можемо навести кілька прикладів. До категорії таких слів можемо віднести, наприклад, запозичене з української/російської мови слово *кулак*, яке трапляється на всіх угорськомовних територіях. У мові-першоджерелі воно має кілька значень: 1. а) ‘жменя, кулак’; б) [війск.] об’єднання сил’; в) [тех.] ‘кулак, клин’; 2. ‘куркуль’. Це слово в угорському говірковому мовленні використовують лише в значенні ‘куркуль’ на позначення багатих осіб (див. схему 3).

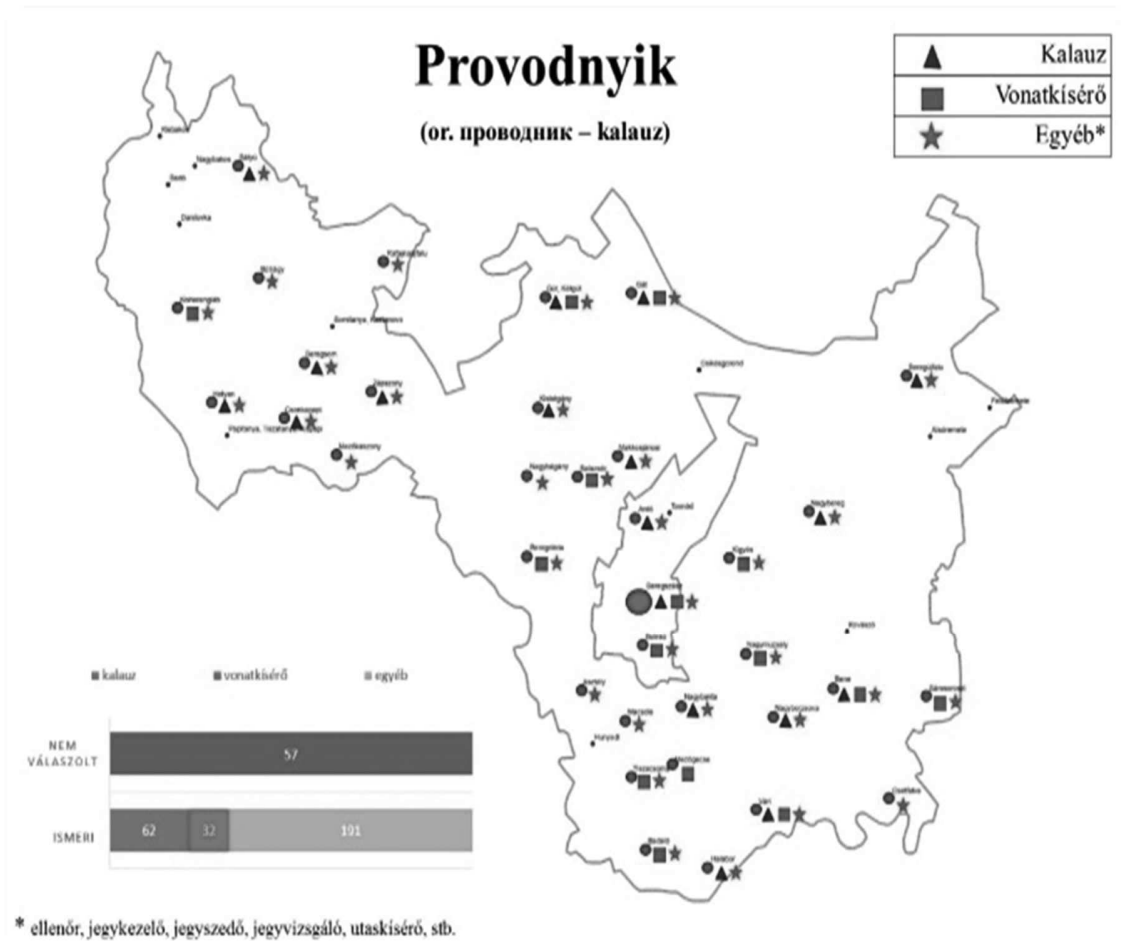
Подібна ситуація з російським словом *проводник*, яке також має кілька значень: 1. а) [фіз.] ‘провідник’; б) [перен.] ‘посередник’; 2. а) ‘супровідник, керівник’; б) [зал.] ‘провідник (поїзда)’, ‘супровідник’ (схема 4). Однак мовцям закарпатських говорів угорської мови це слово знайоме лише у значенні ‘провідник (поїзда)’. Водночас слід відмітити, що подекуди слово *revizor* мовці використовують у значенні ‘провідник’, яке на інших частинах угорськомовної території взагалі не відоме. Адже мовці інших мовних територій, скоріш за все, під словом *revizor*, запозиченого з німецької мови, розуміють ‘особу, яка здійснює перевірку (економічного сектору, сектору державних органів, видавничої справи)’.

Схема 3. Зміна значення слова *kulák*

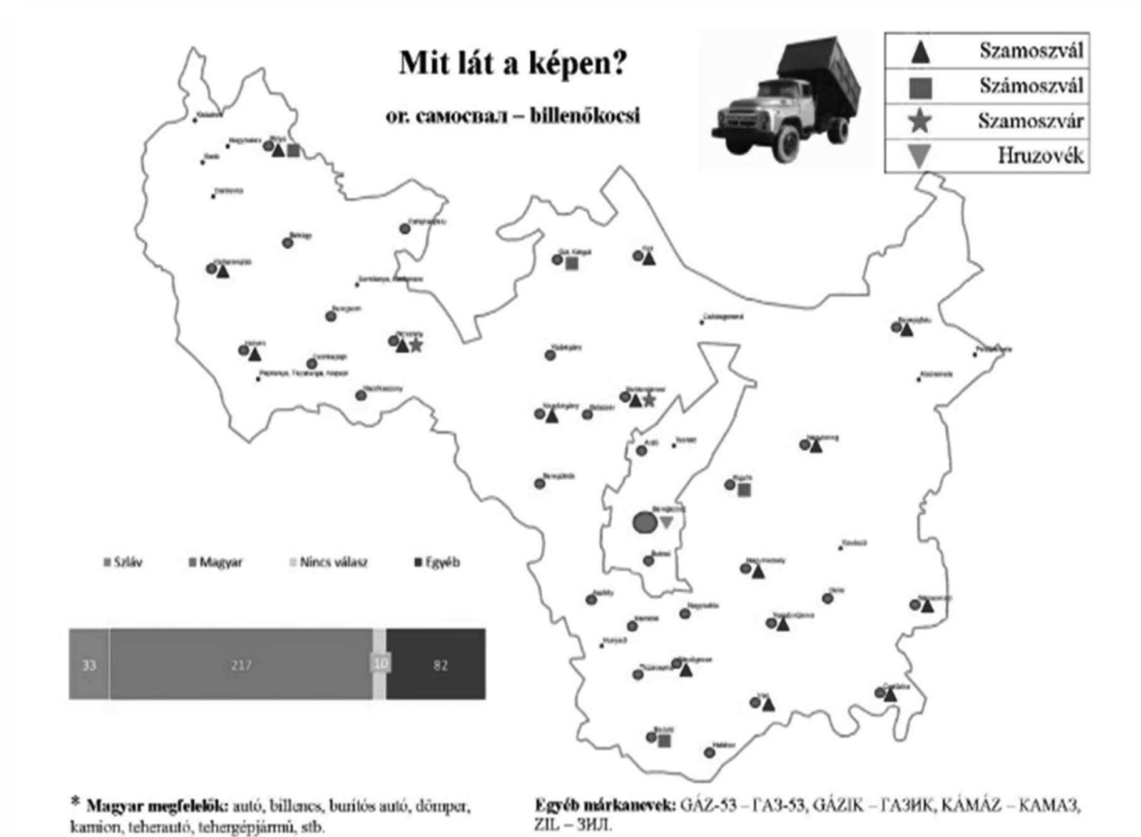
*bírtokos, földesúr, gazdálkodó, jómódú, módos, parasz, penzes ember, úgazdag, vagyunos, zsirosparaszt stb.

Схема 4. Зміна значення слова *provodnyik*

Про особливості розширення значення слова також можемо говорити тоді, коли певні назви марок вживаються у формі загальних назв. Здійснене дослідження показало, що такого роду явища трапляються доволі часто, більше того, рівень розуміння слів у невластивому значенні теж досить високий. До прикладу, у колі закарпатських угорців під маркою «Дружба» розуміють всі типи ланцюгових пил, так, наприклад, пилу марки «Урал» традиційно називають *дружбою*.

Схема 5. Приклад розширення значення назв марок

У процесі анкетування респондентам було запропоновано розпізнати вантажівку марки «ЗІЛ» з відкидним кузовом, що в місцевих угорських говорах називають рос. *самосвалом* через його спроможність розвантаження. Однак більшість опитаних називали зображений на картинці транспортний засіб конкретною маркою, а відтак, вантажівку через її схожість респонденти назвали ГАЗ-53 та *Газиком*, а також *Камазом*, що не має подібності до вантажівки «ЗІЛ» (див. схема 5).

Наведені вище приклади демонструють, що не завжди збігається значення слів в угорських говорах Закарпаття, запозичених зі східнослов'янських мов зі значеннями їх відповідників у мові-першоджерелі. Розширення значення наведених прикладів відбулося на угорському діалектному ґрунті, однак простежується певний асоціативний зв'язок зі значенням у мові-першоджерелі.

Література

- Ковач 2009: Ковач, О.: Українські запозичення в угорській мові та проблеми їх виявлення In. *Studia Russica XXIII* (Budapest). 2009, с. 101–109.
- Смирнова 2010: Смирнова, Л. Д.: До проблеми запозичених та іншомоних слів. In: *Наукові праці. Том 119. Випуск 106*. 2010, с. 72–76.
- А. Jászó 2007: A. Jászó, A. (főszerk.) *A magyar nyelv könyve*. Nyolcadik kiadás. Trezor Kiadó, Budapest 2007.
- Ablonczy 2010: Ablonczy, B., Bárdi, N.: *Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő*. In. *Határon túli magyarság a 21. században konferenciasorozat a Sándor-palotában 2006–2008*. Szerkesztette: Bitskey Botond, Köztársasági Elnöki Hivatal 2010.

B e n ő 2 0 0 4 : Benő, A: A kölcsönszó jelentésvilága. A román–magyar nyelvi érintkezés lexikai-szemantikai kérdései. Erdélyi Tudományos Füzetek 246. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár 2004.

B e n ő 2 0 0 8 : Benő, A.: Kontaktológia. A nyelvi kapcsolatok alapfogalmai. Egyetemi Műhely Kiadó Bolyai Társaság – Kolozsvár 2008.

B e r e g s z á s z i 2 0 0 3 : Beregszászi, A., Csernicskó, I.: A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In. Csernicskó István szerk. A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003, o. 34–42.

C r y s t a l 1 9 9 5 : Crystal, D.: A nyelv enciklopédiája. Osiris, Budapest 1998.

C s e r n i c s k ó 1 9 9 5 : Csernicskó, I.: A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). In. Kassai Ilona szerk., Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat, MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest 1995, o 129–145.

C s e r n i c s k ó 1 9 9 8 : Csernicskó István: A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján). Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely 1998

C s e r n i c s k ó 2 0 0 7 : Csernicskó, I., Márku, A. szerk.: «Hiába repülsz te akárhová...» Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához PoliPrint, Ungvár 2007.

C s e r n i c s k ó 2 0 1 0 : Csernicskó István szerk.: Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben. PoliPrint Kft. Ungvár 2010.

H a d r o v i c s 1 9 9 2 : Hadrovics, L: Magyar történeti jelentéstan. Rendszeres gyakorlati szókincsvizsgálat. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.

H o r v á t h 2 0 1 5 : Horváth, P.I.: (Ny)elvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 173. Inter KHT, Tinta Könyvkiadó, Budapest 2015.

K á r o l y 1 9 7 0 : Károly, S.: Általános és magyar jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

K i s s 2 0 0 2 : Kiss, J.: Társadalom és nyelvhasználat Szociolingvisztikai alapfogalmak Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2002.

L a n s t y á k 1 9 9 7 : Lanstyák, I., Szabómihály, G.: Magyar nyelvhasználat – iskola Kétnyelvűség. Pozsony: Kalligram 6. 1997.

L a n s t y á k 2 0 0 6 : Lanstyák, I.: Nyelvből nyelvbe Tanulmányok a szókölcönzésről, kódváltásról és fordításról. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2006.

L i z a n e c 1 9 7 0 : Lizanec, P.: Magyar-ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján). Egyetemi jegyzet. Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem, Uzshorod 1970.

M á t é 1 9 9 7 : Máté, J.: A 19. századi nyelvtudomány rövid története. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1997.

M i n y a 2 0 0 3 : Minya, K.: Mai magyar nyelvújítás. Szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2003.

P e t h ő 2 0 0 6 : Pethő, J.: Jelentéstan. Tankönyv a BA képzés számára, Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza 2006.

S z a r k a 2 0 0 4 : Szarka, L.: Kisebbségi léhelyzetek — közösségi alternatívák Lucidus Kiadó, Budapest, 2004

Z o l t á n 2 0 0 5 : Zoltán, A: Szavak, szólások, szövegek. Nyelvészeti és filológiai tanulmányok, Budapest 2005.

Summary

In Transcarpathia bilingualism is a natural phenomenon. Due to the minority position of the local Hungarian people, they are frequently forced to use either surrounding language in everyday communication. The present study deals with the semantic modifications of the Eastern Slavic lexical elements which have been strongly rooted in the Hungarian dialects of Transcarpathia. It also gives an overview of the adaptation process of the Eastern Slavic lexical elements in the Hungarian dialects of Transcarpathia. The first part describes the cases of semantic narrowing in meaning, while the other part deals with those aspects which are connected with the semantic broadening in meaning of the words. This study based on a survey carried out in a sample of 342 individuals.

Key words: Hungarian dialects of Transcarpathia, Eastern Slavic loanwords, semantic narrowing in meaning, semantic broadening in meaning.